

УДК: 355.01+351.74
Примљено: 27. марта 2010.
Прихваћено: 25. маја 2010.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 2/2010.
год. 17. vol. 28.
стр. 217-232.

Зоран Драгишић¹⁾

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ – АЛТЕРНАТИВЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Сажетак

У раду се анализира савремени концепт националне безбедности и алтернативе које се том концепту појављују у савременој теорији и пракси. Концепт људске безбедности који се појавио средином деведесетих година прошлога века, многи теоретичари су дочекали као «напокон пронађену» алтернативу државоцентричном концепту националне безбедности, који је човека-појединца искључивао као референтни објекат безбедносне заштите. Међутим, државе које су прве прихватиле концепт људске безбедности и укључиле га у своје безбедносне стратегије и политике, нису одустале од система националне безбедности, напротив, већина тих држава је додатно ојачала своје оружане снаге, чиме је у пракси успостављен, средњи пут између ова два концепта, за који сматрамо да ће бити основа за нову концептуализацију безбедности.

Кључне речи: национална безбедност, људска безбедност, безбедносна парадигма, средњи пут у безбедности

Одређивање појма безбедности, његовог садржаја и обима представља један од најизазовнијих теоријских проблема савремених студија безбедности. Појам безбедности су покушавали да објасне теоретичари међународних односа у контексту односа међу државама и као део концепта обезбеђивања међународног мира. У савремени дискурс безбедности укључују се термини људске, социјеталне, државне, националне и међународне безбедности, као покушај да се вишедимензионалност овог проблема објасни различитим концептима, који се базирају на различитим перцепција-

1) Аутор је ванредни професор на Факултету безбедности Универзитета у Београду

ма безбедности, односно, различитим разумевањима референтних објеката безбедности (онога што је предмет заштите), различитим односом према провајдерима безбедности (онима од којих се очекује да «пруже» безбедност), као и различитим односом према безбедносним изазовима, ризицима и претњама.

Радикални критичари традиционално схваћеног концепта државне и националне безбедности, које често потпуно неосновано поистовећују, главну оштрицу своје критике усмеравају на дефинисање државе и њених вредности као кључног референтног објекта безбедносне заштите, чиме се према њиховом мишљењу, целокупна грађевина људских права и слобода, права социјалних група, еколошких и других сродних проблема десекуритизује и оставља изван²⁾ интересовања студија безбедности. На овим теоријским размимоилажењима настала су две групе концепата тзв «државоцентрични» и «људскоцентрични» концепти безбедности.

Оба концепта суочавају се са озбиљним проблемима и критикама њихове ваљаности и практичне употребљивости. Концепт традиционалне «државоцентричне» безбедности суочава се са критикама да није довољно флексибилан и ефикасан у односу на нове, пре свега, асиметричне безбедносне, изазове ризике и претње, као и да неке социјеталне узроке савремених безбедносних претњи, традиционални етатистички безбедносни модел може учинити само горим³⁾. Са друге стране, иако у последњих десетак година много хваљен концепт људске безбедности, се још увек сусреће са озбиљним критикама своје вредности и практичне употребљивости.⁴⁾ Термин људска безбедност се веома често употребљава искључиво да би се истакла «савременост» погледа на безбедност, на супрот «застарелим» етатистичким концептима, без озбиљнијег образлагања његове садржине. Однос људске према националној безбедности представља посебно интересантно поље на коме се укрштају идеје савремених теоретичара безбедности. Савремени дискурс концепата безбедности креће се од међусобног искључивања, до покушаја да се дефинише нова безбедносна парадигма и нови начин промишљања безбедности. Нова безбедносна парадигма се ипак тешко успоставља, јер се различити углови гледања на безбедност тешко међусобно мире, због различитих методоло-

2) Bertrand Ramcharan "Security and Human Rights", <http://www.dcaf.ch/publication>

3) Полин Кер "Развој дијалектичког односа између државоцентричне и људскоцентричне безбедности", у Људска Безбедност, Зборник радова, приређивач Проф.др Драгана Дулић, Фонд за отворено друштво, Београд 2006. године

4) Barry Buzan: "Human Security: What it means and what it entails", Text book Asian-Pacific Round table, Sydney, 2000.

Зоран Драгишић Национална безбедност - алтернативе и перспективе
шких приступа, а још више због политичких рефлексива који сваки од понуђених концепата има, или може имати.

НАЦИОНАЛНА И ЉУДСКА БЕЗБЕДНОСТ - СУПРОТСТАВЉЕНИ ИЛИ НАДОПУЊУЈУЋИ КОНЦЕПТИ?

Када се у оквиру студија безбедности води расправа о концептима, она се по правилу, води унутар појмова који се односе на референтни објекат, односно оно што се штити, провајдера безбедности, онога ко штити, изазова, ризика и претњи, оно од чега се штити и средстава која се у заштити референтног објекта могу употребити.

У концепту државне безбедности референтни објекат заштите је држава, односно њен суверенитет и територијални интегритет на спољњем и уставни поредак на унутрашњем плану. Носилац ових безбедносних изазова, ризика и претњи су друге државе, односно различити инсурекцијски покрети на унутрашњем плану. Главни провајдери безбедности су оружане снаге и обавештајно-безбедносни систем, односно оружане снаге и обавештајно-безбедносни системи држава савезница, средства која се примењују у заштити референтног објекта, односно његових вредности су војно застрашивање, односно употреба војне силе, уколико се за тим укаже потреба. Традиционални концепт државне безбедности је данас, готово у потпуности, превазиђен, а на његовом месту појављује се концепт националне безбедности, са којим се концепт државне безбедности често неосновано поистовећује.

Национална безбедност је као термин први пут поменута четрдесетих година двадесетог века у америчкој политичкој теорији, а данас се у уџбенику «Америчка национална безбедности», који се користи на војној академији West Point и још неким универзитетима у САД, аутора Тејлора и Мазара,⁵⁾ национална безбедност дефинише као «... заштита људи и територије неке земље од физичког напада». Иако на први поглед уска, ова дефиниција значајно проширује појам националне безбедности у односу на традиционално значење појма државне безбедности. Пре свега, истицање «људи», као референтног објекта заштите, указује на неопходност да се вредности људских права и слобода, не само политичких већ и економских и социјеталних, укључе у појам националне безбед-

5) J. Taylor, S. Mazar: *American National Security*, West Point Press, 1999.

ности као референтни објекат заштите. Међутим, оваква дефиниција указује само на опасност од физичког напада, чиме се читав низ асиметричних претњи и онога што Јохан Галтунг назива «структурним насиљем», остаје изван концепта националне безбедности. На овај начин се отвара простор да се национална безбедност проширује другим концептима, пре свега људском и социјеталном, које се у крајњој линији могу слити у један нови концепт безбедности, о коме ће касније бити више речи.

Познати извештај Харт-Радманове комисије о националној безбедности САД се залагао за повећање улагања у образовање као део стратегије националне безбедности, чиме је материјално благостање доведено у директну везу са националном безбедношћу, што је био значајан корак ка успостављању људске и националне безбедности као комплементарних концепата.⁶⁾

Овај извештај је указивао на потребу да се «универзалне вредности слободе, демократије и људских права» повежу са националном безбедношћу САД, односно да се САД ангажују на глобалном промовисању ових вредности, у циљу очувања властите безбедности. Овакав став је изазвао оштре критике јер директно подстиче интервенционизам САД у спољној политици и наметање властитог система вредности као универзалног. На тај начин се негирају вредности других култура и политичке традиције које су настале на темељу тих култура,⁷⁾ што под озбиљну сумњу ставља интенцију да се побољша стање безбедности људи и њихових заједница.

Проширивање националне безбедности на нове референтне објекте створило је нове термине попут «заједничке», «колективне» и «глобалне» безбедности.

Заједничка безбедност је формулисана од стране Заједничког форума за безбедност (Common Security Forum)⁸⁾, као «инклузивна, али која се не шири мимо људских димензија војног сукоба

6) У Извештају се између осталог каже “ САД треба да се залажу у границама онога што је разложно и реално, за ширење материјалног обиља и искорењивање сиромаштва широм света. Оне такође треба да промовишу политички плурализам, слободу мисли и говора, као и индивидуалну слободу. Не само што су ови циљеви уграђени у америчке принципе, већ су то и практични циљеви. Не постоји гаранција против насиља и зла у свету. Па ипак, ми верујемо да ће ширење људских права и основног материјалног благостања створити непопустљиву брану против њих. United States Commission on National Security/ 21. Century 2001.

7) Види шире: Самјуел Хантингтон, *Трећи талас*, Стубови културе, Београд, 2004.

8) На основу рада Палмеове комисије, истраживачки центри из САД, Велике Британије, Русије, Индије, Јапана, Мексика, Норвешке и Шведске, основали су 1992. године Форум заједничке безбедности.

– укључујући и здравствене и популационе димензије политичких, етничких, економских и еколошких аспеката безбедности»⁹⁾. Колективна безбедност се схвата у смислу Повеље Уједињених нација, према којој су све државе чланице прихватиле одговорност за мир у свету и обавезале се на колективну акцију против аката агресије. Према неким ауторима, ¹⁰⁾колективна безбедност настала је много пре настанка Уједињених нација, још за време Лиге народа, а према истим ауторима чак је идеја колективне безбедности била присутна на преговорима о Вестфалском миру 1648. године. Концепт колективне безбедности заснива се, у институционалном смислу, на системима националне безбедности држава чланица и на међународним обавезама које су државе чланице у погледу очувања светског мира и безбедности преузеле чланством у Уједињеним нацијама. И Комисија о глобалном управљању (Commission on Global Governance), сматра да се глобална безбедност мора проширити, у односу на свој традиционални фокус на безбедност држава која би укључивала безбедност људи и планете.

Иако делује логично и неопходно да се национална безбедност прошири људском безбедношћу, тако што ће се у фокус интересовања институција које чине систем националне безбедности укључити питања која у супстанцијалном значењу представљају људску безбедност, на теоријском а посебно на практичном нивоу, ствари нису ни изблиза тако једноставне како се на први поглед могу учинити.

Веома оштре и озбиљне критике и концепта националне и концепта људске безбедности стижу и са једне и са друге стране.

Критике заступника националне («државоцентричне») безбедности на рачун заступника људске безбедности имају неколико димензија. Према схватању заступника традиционално схваћене националне безбедности, нема адекватног основа за постављање људске безбедности за референтни објекат безбедносне заштите. Тако, Бари Бузан¹¹⁾, сматра да не постоје разлози да се фокус националне безбедности, са државе као референтног објекта заштите помера на људску безбедност, па чак сматра да нема разлога ни да се концепт националне безбедности допуњује људском безбедношћу. Бузан сматра да референтни објекат заштите људске безбедности не може бити индивидуалан, нити се сви људи на свету могу сма-

9) C. Lincoln, Appendix 3.2 Reports on Plans for a Common Security Forum 1993. -1997, in Edison Rewiev, London 2001.

10) M. Roberts, *Collective Security in a Post-Cold World*, UP, Bristol, 2000. pp. 67.

11) B. Zuzan, *Ibid*, pp. 8.

траги човечанством. У пракси, стављање у фокус појединца значи покушај заобилажења државе, што ствара проблем посредника, јер је држава неопходан (мада не и једини) провајдер безбедности сваког појединца у друштву.

Поред тога, Бузан сматра да је људска безбедност која за свој референтни објекат заштите поставља човека-појединца излишна јер већ постоје закони и законске процедуре које се баве заштитом људских права. Ако се људска безбедност бави човечанством, онда је то, по Бузановим речима, превише нејасно и велико да би стекло ширу подршку¹²⁾. Уколико би социјеталну безбедност схватили као «средњи ниво» људске безбедности, који се односи на људске групе које деле заједничке идентитете, дошли би смо до етничких и религијских група, што представља «повратак националној безбедности, од које поборници људске безбедности вероватно желе да побегну»¹³⁾. Ову аргументацију Бузан користи за одбацивање концепта људске безбедности као корисног чиниоца међународне безбедности. Односи који се успостављају поводом достизања и очувања међународне безбедности, су пре свега односи између суверених држава и међународних организација, који се битно разликују од односа који постоје унутар једне државе. Међународни контекст се заснива на политици моћи и анархији, где је заштита државних интереса главни циљ свих актера на међународној позорници. Због тога се и не очекује да у односима међу државама може бити уведен ред нити праведност и морални кодекси. Стриктно регулисана правна правила и процедуре, захтеви за једнакошћу и социјалном правдом, као моралне категорије, карактеристични су за односе унутар једне државе. Ове вредности представљају аксиолошки темељ људске безбедности и нису применљиве за међународни систем где владају другачије претње - оружана сила држава и другачији одговори који су примерени таквим претњама. Отуда је за традиционалисте попут Бузана покушај да се људи унутар држава посматрају као референтни објект заштите неприхватљив.

За разлику од Бари Бузана, који концепт људске безбедности одбацује као неприхватљив у контексту међународне безбедности, Јуен Фунг Конг, одбацује идеју секуритизације индивидуалног људског бића, «зато што она не успева да обезбеди практичне са-

12) Ibid. pp. 10.

13) Ibid. pp. 10.

вете, нити да одреди приоритете, нити да умањи људску небезбедност»¹⁴⁾

Конг сматра да се «постављањем појединца као приоритета не постиже никаква стварна корист»¹⁵⁾. Неопходно је, према речи-ма овог аутора, успоставити критеријуме по којима би се правила разлика између различитих ризика и претњи по личну безбедност коју доживљавају појединци, како би се могли одредити приоритети за деловање. Конг даље наводи да нема никаквих гаранција да ће секуритизација појединца ублажити неприлике угрожених, и да због тога ова идеја буди лажне наде и код жртава и код међународне заједнице. Конг такође, сумња да ће «узимање људске безбедности «за озбиљно» имати било какав утицај на међународни мир и безбедност.¹⁶⁾ Стављање људи на прво место је исувише универзалистичко да би уочило постојање различитих људи, па због тога може послужити као инструмент хегемоније и не доприноси побољшавању међународне безбедности. Говорећи о социјалној вредности концепта људске безбедности, Конг такође, испољава крајњи скептицизам, тврдећи да је «за људе боље да карту ставе на своју владу, уколико желе да изађу из оскудице»¹⁷⁾

Трећи ниво на коме се критикује концепт људске безбедности је сумња у његову аналитичку вредност. Тако, Ролан Парис тврди да је људска безбедност кориснија као поклич за окупљање невладиних организација, међународних агенција и неких заинтересованих влада и као слоган за прављење политичких коалиција за решавање неких конкретних проблема, као што су нагазне мине или Међународни кривични суд, него што представља озбиљан безбедносни концепт. Општа укљученост, холизам и колективно деловање нису алтернатива за аналитички оквир истраживања и безбедносну праксу.¹⁸⁾

Озбиљне и честе критике упућују се концепту људске безбедности из земаља у развоју. Теоретичари из ових држава, али и њихови политички лидери у људској безбедности углавном виде још један покушај Запада да наметне своје либералне вредности, које истичу пре политичка, него друштвена и економска права, ко-

14) Yuen Foong Khong, „Human security: A shotgun approach to alleviating human security“, *Global Governance* Vol. 3, 2001. pp. 231-236.

15) Ibid, pp. 233.

16) Ibid. pp. 234.

17) Ibid. pp. 236.

18) Roland Paris, „Human security: Paradigm shift or hot air?“, *International Security*, no. 26 Fall 2001. pp. 87-102.

је подривају принципе суверености и подржавају хуманитарне интервенције.¹⁹⁾

Наведени аргументи против људске безбедности углавном се заснивају на интересима политичких лидера да очувају унутрашњи и спољашњи суверенитет својих држава, као основи међународне суверености и унутардржавне безбедности, и веома често, не експлицитно израженој, жељи за очувањем режима. Оно у чему морамо подржати критичаре људске безбедности је чињеница да одржање унутрашње и међународне стабилности има много више везе са успостављањем реда него са применом универзалних вредности.

Најозбиљнији заговорници концепта људске безбедности међу теоретичарима који се баве питањима међународних односа и студија безбедности могу се наћи међу представницима тзв «критичке школе безбедности». Многе школе мишљења унутар студија безбедности које сеprotиве неким или свим традиционалним мишљењима о значењу безбедности, такође подржавају, свака на свој начин, концепт људске безбедности.

Теоретичари критичке школе безбедности залажу се за много шире разумевање безбедности које Кит Краузе описује кроз «три димензије»²⁰⁾. Прва «хоризонтална димензија «која уско традиционалистичко схватање безбедности проширује укључујући оно што сматра претњама држави, као што су економске, еколошке и претње које проистичу из неконтролисаних миграција. Друга «вертикална» димензија иде изван државоцентричног концепта, укључујући и друге референтне објекте: са једне стране то је безбедност појединца, а са друге стране глобална безбедност, и између њих регионална и социјетална безбедност.

Веома оштра критика традиционално схваћеном концепту националне безбедности долази из кругова либерално оријентисаних теоретичара као што је Ричард Фолк²¹⁾. Фолк идеју људске безбедности поставља у оквир визионарског тумачења људске судбине, које се може пратити од најранијих времена до данас. Идеја људске безбедности се, према Фолку, може сместити у имагинацију појединца и група који покушавају да пронађу аутономан пут ка бољој и сигурнијој будућности људских друштава. Овакви погледи

19) Ови аргументи су посебно добро изнети у А. Acharya, *Human Security: East versus West*, IDSS, Singapore, September 2001.

20) K. Krause, „Theorizing security, state formation and “Third World” in the post-Cold War“, *Review of International Studies*, 24, 1998. pp. 125-136

21) R. Falk, „Pursuing the quest for human security“, *Review of International Studies*, 24, 1988. pp 4-22

су, према речима самог Фолка реакција на реалистички поглед на свет и на макијавелизам.

Нормативна димензија људске безбедности не укључује само визионарска тумачења људске судбине, већ прописује и неке емпиријске карактеристике те визије.²²⁾ Људска безбедност може имати негативну, позитивну или «двоструку» конотацију. Негативан конотација односи се на слободу од ускраћености, глади, мучења, затварања без фер суђења, дискриминације и сл. Позитивна подразумева слободу и могућности које су доступне сваком човеку. Обједињавајући ове две конотације, људска безбедност се односи на квалитет живота људи у неком друштву. Било шта што може умањити квалитет живота људи, представља безбедносну претњу и обрнуто, оно што поправља квалитет живота представља унапређење људске безбедности.

Ако пажљиво анализирамо изузетно обимну литературу која је се последњих десетак година бави развојем и оправдавањем концепта људске безбедности, видећемо да се критике традиционално схваћеном концепту националне безбедности углавном групишу око развојних и хуманих проблема, које концепт националне безбедности из себе и искључује, а према радикалним поборницима људске безбедност, чак и утиче на смањење људске безбедности.

Извештај о људском развоју Програма за развој Уједињених нација(UNDP) из 1994. године, сматра се зачетком озбиљнијег проучавања људске безбедности и најозбиљнију критику традиционалних концепата безбедности. извештај даје дефиницију која је данас веома широко прихваћена, не само од стране практичара, већ и од научника који се баве студијама безбедности. Према тој дефиницији безбедност представља « прво, заштићеност од сталних претњи глађу, болестима, и насиљем. Друго, она значи заштиту од изненадних и насилних прекида свакодневног, уобичајеног живљења – било код куће, на послу или заједници»²³⁾

Према овом извештају људска безбедност се састоји из седам елемената: економска безбедност, безбедност у погледу хране, здравствена безбедност, безбедност животне средине, лична безбедност, безбедност заједнице и политичка безбедност. Представници тзв. «критичке школе безбедности», који су уједно и најватренији заговорници људске безбедности, сматрају да се на овај начин исправљају грешке у државоцентричном приступу на-

22) Види Шире: И. Ђорђевић, „Реализација концепта људске безбедности у пракси“, *Људска безбедност*, II/1, Београд 2004, стр. 115-123.

23) UNDP, Human development report 1994. (New York: United Nations Development Programme, 1994.) www.undp.org/programmes

ционалној безбедности и «попуњавају рупе» у том концепту кроз додавање нормативне димензије. Увођењем људских елемената у безбедност, као што су «глад» или «насилни прекид свакодневног уобичајеног живљења», значајно се проширује дискурс безбедности, изван традиционалних категорија²⁴⁾

Из развојне перспективе, секуритизација човека-појединца има своје пуно оправдање у нормативним и утилитарним разлозима. Сиромаштво и неједнакост у земљама у развоју захтевају хитно деловање.²⁵⁾ Према тадашњем директору Међународног монетарног фонда, Мишелу Камдесију «сиромаштво је ултимативна претња са којом се суочава човечанство»²⁶⁾ Сиромаштво и неједнакост представљају главне узроке ратова унутар држава, који су данас постали доминантан облик оружаног сукоба. Од краја хладног рата до данас око 97% свих оружаних сукоба у свету је имало немеђународни карактер, што је као директну последицу имало огромно повећање учешћа цивила у укупном броју жртава ове врсте сукоба. Посебно забрињава што цивили постају, не само случајне жртве, већ и директне мете у оваквим ратовима, што број погинулих жена и деце повећава до катастрофалних размера.

Из перспективе посматрања људског развоја, као услова људске безбедности, јасно је да се економски развој мора наћи у центру реконцептуализације безбедности, јер се умањивање штета које настају као последица неразвијености, поставља као нужан услов опстанака људи, па и читавих заједница.

Развојно становиште критикује државоцентрични приступ националној безбедности са неколико аспеката: занемаривањем значаја међудржавних односа у решавању безбедносних проблема у постхладноратовској ери, указивањем на велике неправде које се дешавају у неразвијеном свету, истицањем моралне и практичне обавезе које све државе у свету имају у погледу решавања ових неправди, истицањем повезаности сиромаштва и унутрашњих оружаних сукоба који се значајно рефлектују на глобални мир и безбедност. Нема сумње да секуритизација развоја човека-појединца и друштвених група има утилитаран учинак, посебно у скретању пажње са «високе»политике на проблеме људског развоја.

Друга група критика државоцентричног приступа националној безбедности, заснива се на правним аргументима који подржа-

24) R. Ricardo, „World’s poorest nations are marginalised“, *Financial Times*, 9 May, 2001.

25) C. Thomas, *Global governance, development and human security: The Challenge of poverty and inequality*, Pluto Press, London, 2000. pp. 3.

26) Наведено према претходном извору, стр. 5.

вају хуманитарне принципе. Према овим тумачењима, традиционални концепт националне безбедности не успева да заштити људе у различитим кризним ситуацијама, нити подржава принципе хуманитарног права, које настоји да заштити људе од неправди које чини држава. У средишту ове критике налази се појам људских права, који се ослања на бројне међународне конвенције, које обавезују државу да да легитимитет међународној контроли односа између народа и државе.

Заступници овог гледишта указују на блиску везу између људских права и људске безбедности, и да ова веза може позитивно утицати и на људска права и на људску безбедност, где би се људска безбедност појавила као својеврстан «коректив права».²⁷⁾

Међутим, многи озбиљни теоретичари безбедности и међународних односа сматрају да је повезивање људских права и људске безбедности суштински погрешно. Увођење људских права у контекст безбедности у себи носи опасност од тзв. «хуманитарних интервенција», којима може бити нарушен суверенитет земаља у развоју ради заштите становништва од кршења људских права од стране државе. Пракса показује да су се класичне агресије према неразвијеним државама до сада често правдале «хуманитарним» разлозима, из којих су стајали себични интереси великих сила.²⁸⁾

СРЕДЊИ ПУТ

Расправе које су о концепту људске и националне безбедности вођене током деведесетих година, успеле су да осветле разлику између ова два концепта и да «тврди» државноцентрични концепт безбедности подвргну озбиљној критици. Са друге стране, расправе су јасно показале да концепт људске безбедности не може постати алтернатива националној безбедности. У сваком случају, дефинисане су различите димензије безбедности које имају свој пуни теоријски и практични легитимитет, што представља добру теоријску основу за тражење нових, практичних решења, помоћу којих ће бити дефинисане безбедносне политике у будућности.

Сви теоријски радови које смо до сада анализирали, узимају у обзир два референтна објекта безбедносне заштите – државу и људе. У новијој литератури долази до приближавања ова два концепта, тако што се, на једној страни проширују референтни објек-

27) Б. Рамчаран, „Безбедност и људска права“, у *Људска безбедност, Зборник радова*, ур. проф. др Драгана Дулић

28) Види шире, З. Драгишић, „Хуманитарна интервенција и суверенитет“, *СПМ*, бр. 3/2009.

ти у односу на класичне државоцентричне концепте безбедности, а на другој страни, референтни објекти се сужавају у односу на нетрадиционалне људскоцентричне приступе. Ова два референтна објекта се налазе у међусобној корелацији, као и средства која су легитимна у заштити свакога од њих. Физичка сила је легитимно средство заштите од насилних претњи којима је држава изложена од спољње агресије или од унутрашње оружане претње. Тешко је у пракси замислити ситуацију у којој је једна држава изложена спољној оружаној агресији а да то нема никаквог утицаја на безбедност њених грађана, тако да се монопол физичке силе којим располаже држава, уколико се користи у складу са законима који респектују људска права, појављује као легитимно средство заштите оба референтна објекта.

Неоружана средства су подједнако важна у достизању безбедности оба референтна објекта, уколико је физичко (оружано) насиље настало као последица неразвијености. Готово сви радови који се баве питањима концептуализације безбедности, као главну претњу референтним објектима заштите наводе неке од облика политичког насиља над људима или над државом, које је увек последица неразвијености. Такође, унутрашње насиље има и транснационалне последице, што указује на веома велику повезаност између унутрашњих и међународних претњи и средстава за унапређење безбедности.

Расправе о различитим концептима безбедности рефлектовале су се на званичне ставове ОУН и неких држава да су и држава и људи референтни објекти заштите. Претходни генерални секретар ОУН, Кофи Анан је у својим говорима повезивао различите нивое глобалне, државне и људске безбедности и залагао се за два концепта суверености – државну и људску сувереност. У свом говору пред Генералном скупштином ОУН 18. септембра 1999. године, Кофи Анан између осталог наводи: « Државе се сада широко схватају као средство у служби својих грађана, а не обрнуто. Истовремено, индивидуална сувереност - под којом подразумевам основну слободу сваке индивидуе, обухваћену Повељом ОУН и другим уговорима – повећана је обновљеном и раширеном свешћу о људским правима... У Повељи ОУН ништа не искључује став о да права постоје и изван граница... Хуманост је, ипак недељива. У контексту бројних промена са којима се данас сусреће човечанство колективни интерес јесте национални интерес.»²⁹⁾ Годину дана касније када је представљао Миленијумски извештај ОУН, он је са-

29) *The Economist* 18. September 1999. str. 49-50, наведено према проф. др Драгана Дулић, ибид.

ветовао чланицама ОУН да «о безбедности мање размишљају као о одбрани територије, а више као о заштити људи»³⁰⁾ У том извештају Кофи Анан је навео да се развија нови концепт безбедности који све више води рачуна о заштити појединаца и заједница од унутрашњег насиља. Заштита појединаца и заједница од унутрашњег насиља може подразумевати и примену оружане акције. Овај став Кофи Анана отвара дилему, пошто су и хуманитарна акција и сувереност легитимне и обе морају уживати подршку међународне заједнице. Анан не наводи који од два принципа добија примат када се нађу у сукобу, али наводи да ни једно правно начело, па тако ни начело суверености не може да служи за заштиту злочина.

Сматрамо да је овај став доста проблематичан, пошто на имплицитан начин пружа подршку концепту тзв «хуманитарних интервенција», без јасно дефинисаних правних процедура којима се такве интервенције одобравају, планирају и контролишу, што се у досадашњој пракси претварало у средство за оправдавање агресија.

Упркос Анановим покушајима да истакне значај људске безбедности, ОУН и даље сачињавају суверене државе које остају при концепту државоцентричне националне безбедности. Интересантан је став познатог стручњака из области студија безбедности Џејмса Гауа, који тврди да су «акције ОУН вођене бригом за међународни поредак. Када неки унутрашњи проблем утиче на друге државе међународне заједнице, онда ни Савет безбедности ОУН, у име целокупног система, ни државе које су погођене не смеју дозволити да њихов интерес у једном стабилном поретку буде угрожен, било да је реч о материјалним или идејним интересима»³¹⁾

Поред ОУН и ММФ и Светска банка, као важне глобалне институције, истичу да се поред несумњивог интереса да се заштити безбедност државе, превенција сукоба мора заснивати на ублажавању узрока неразвијености, а посебно сиромаштва.

Поред ОУН све већи број држава укључује аспекте људске безбедности у своју националну безбедност. Најобухватнији извештај, у том смислу, издало је Министарство спољних послова Канаде, под насловом «Слобода од страха: канадска спољна политика за људску безбедност», 2000. године.³²⁾

30) www.un.org/milenium/sg/report/ch3.htm

31) James Gow, A Revolution in International Affairs, Security Dialogue 3 2000. pp. 296.

32) *Freedom from fear: Canada's foreign policy for human security*, Department of Foreign Affairs and International Trade, Ottawa, 2000.

У овом извештају се истиче да концепт мира и безбедности, националне, регионалне и глобалне има смисла само ако је изведен из безбедности појединца и да је то оно што треба подразумевати под концептом људске безбедности. Према канадском ставу, национална и људска безбедност су комплементарне. Међутим, када су државе исувише репресивне или слабе да би водиле ефективну политику и гарантовале безбедност појединцима, онда људи пате и међународна заједница не сме игнорисати хуманитарни императив деловања који треба претпоставити државној суверености. Канадска политика безбедности полази од става да је држава главни гарант људске безбедности, што подразумева проширивање националне безбедности новим референтним објектом и новим средствима за његову заштиту, као и проширивањем институционалног оквира система националне безбедности. Међутим, ако држава није у стању или нема политичку вољу да људима пружи пуну безбедност, онда се та надлежност поверава међународној заједници, чиме се подржава став некадашњег генералног секретара ОУН Бутроса Галија о «двоструком суверенитету».

После Канаде, Јапан, Норвешка и још тринаест европских држава усвојиле су неке елементе људске безбедности и уградиле их и своје безбедносне политике.

Међутим, иако су усвојиле концепт људске безбедности (додуше, у различитим облицима), ни једна од ових држава није се одрекла свог традиционалног система националне безбедности, напротив. Канада која је најватренија заговорница људске безбедности од 2000. године до данас стално је повећавала војни буџет и јачала своје одбрамбене способности. Људска безбедност појављује се као нови «алат» за разумевање постхладноратовских безбедносних претњи и средстава којима се те претње могу предупредити, али никако као алтернатива националној безбедности. Људска безбедност без система националне безбедности који почива на држави, у пракси би била потпуно неостварив концепт. Однос између националне и људске безбедности најбоље описује закључак канадског генерала Лича, да се после хладног рата безбедносне претње нису промениле, само је њихов списак постао дужи.

Резиме

Трагање за безбедношћу је сталан процес, који прати људску заједницу од њеног настанка. Безбедност је увек била блиско везана уз државу и њене институције, које су у различитим историјским епохама имале различите циљеве и задатке у достизању

вредности које су се сматрале референтним објектима безбедносне заштите.

Крај XX века донео је слом биполарне поделе света и нове асиметричне претње безбедности које су биле последица процеса и активности недржавних чинилаца, што је многе теоретичаре безбедности и међународних односа потакло да траже нове безбедносне концепте и парадигме. Пuteви за достизање и очување безбедности потражени су изван државноцентричног концепта безбедности, односно изван система националне безбедности држава, у чију су превазиђеност многи брзо плето поверовали.

Са друге стране, заступници класичног државоцентричног концепта безбедности, одбацују људску безбедност као недовољно јасан и практично непримењив концепт, који је и сувишан јер постоје класични, добро разрађени, правни механизми који се баве заштитом људских права. Заступници ових теорија одбијају да секуритизују питања која се тичу људског развоја, сиромаштва и социјалне нестабилности и човека-појединца прихвате као референтни објекат безбедносне заштите.

Нова безбедносна парадигма која се конституише у последњих десетак година, мора да пође од државе као главног провајдера безбедности и од класичног система националне безбедности, односно институционалног темеља на коме тај систем почива. Класичне безбедносне претње нису нестале настанком нових. То изискује проширивање класичног концепта безбедности, људском безбедношћу, односно проширивање листе безбедносних изазова, ризика и претњи и листе средстава којима се штите референтни објекти, што је до сада учинило двадесетак најразвијенијих држава света.

ЛИТЕРАТУРА

- A. Acharya, *Human Security: East versus West*, IDSS, Singapore, September 2001.
- B. Buzan: "Human Security: What it means and what it entails", *Text book Asian-Pacific Round table*, Sydney, 2000.
- B. Ramcharan "Security and Human Rights", <http://www.dcaf.ch/publication>
- Б. Рамчаран, "Безбедност и људска права", у *Људска безбедност, Зборник радова*, ур. проф. др Драгана Дулић
- C. Lincoln, Appendix 3.2 Reports on Plans for a Common Security Forum 1993-1997., in *Edison Review*, London 2001.
- C. Thomas, *Global governance, development and human security: The Challenge of poverty and inequality*, Pluto Press, London, 2000, pp. 3.
- И. Ђорђевић, "Реализација концепта људске безбедности у пракси", *Људска безбедност*, II/1, Београд 2004, стр. 115-123.

- J. Gow, "A Revolution in International Affairs", *Security Dialogue*, 3, 2000.
- J. Taylor, S. Mazar: *American National Security*, West Point Press, 1999.
- K. Krause, "Theorizing security, state formation and "Third World" in the post-Cold War", *Review of International Studies*, 24, 1998.
- M. Roberts, *Collective Security in a Post-Cold World*, UP, Bristol, 2000. pp. 67.
- П. Кер "Развој дијалектичког односа између државоцентричне и људскоцентричне безбедности", у *Људска Безбедност, Зборник радова*, приређивач проф. др Драгана Дулић, Фонд за отворено друштво, Београд 2006.
- R. Paris, "Human security: Paradigm shift or hot air?", *International Security* no.26 Fall 2001. pp. 87-102.
- R. Falk, "Pursuing the quest for human security", *Review of International Studies*, 24, 1988. pp 4-22
- R. Ricardo, "World's poorest nations are marginalised", *Financial Times*, 9 May, 2001.
- C. Хантингтон, *Трећи талас*, Стубови културе, Београд, 2004. године
- Y. F. Khong, "Human security: A shotgun approach to alleviating human security", *Global Governance* Vol. 3, 2001.
- UNDP, *Human development report 1994*. (New York: United Nations Development Programme, 1994.) www.undp.org/programmes
- З. Драгишић, "Хуманитарна интервенција и суверенитет", *СПМ*, бр. 3/2009. www.un.org/milenium/sg/report/ch3.htm

Zoran Dragisic

NATIONAL SECURITY – ITS ALTERNATIVES AND PERSPECTIVES

Summary

In this work author analyzed a modern concept of national security and alternatives to the concept that have appeared so far in contemporary theory and practice. The concept of human security that had emerged in the middle of nineties in last century has been estimated by many theoreticians as "a finally found" alternative to a state-centered concept of national security that excluded a person-individual as a referential object of security defense. However, the states which have been among the first ones to have embraced this concept of human security and implemented it into their own security strategies and politics have not abandoned from their systems of national security at the same time. On the contrary, majority of these states have additionally strengthened their own armed forces, therefore in practice having established some sort of a middle form of these two concepts, that is being regarded as a basis for a new conceptualization of security.

Key Words: national security, human security, security paradigm, middle form of security